

În 1942 s-au descoperit la Bumbeşti trei denari romani republicani, care au fost aduşi de curind la cunoştinţa noastră. După informaţiile obţinute atunci, direct de la cel care făcuse descoperirea, acestea s-ar fi aflat chiar pe suprafaţa castrului. Încercarea de a mai găsi şi alte exemplare, răspândite dintr-un eventual tezaur, nu a dus la nici un rezultat.

Cercetările arheologice făcute pînă acum în castrul de la Bumbeşti, începute în 1897 de Gr. Tocilescu ajutat de Pamfil Polonic¹, continuate de C. S. Nicolăescu-Plopşor în 1937, reluate apoi de un colectiv condus de Gr. Florescu² şi care sînt continuate în prezent de Exspectatus Bujor au scos la iveală numai monede romane imperiale³. Tot numai asemenea monede s-au găsit şi în aşezarea civilă învecinată, începînd cu emisiuni de la Antoninus Pius⁴. Aşa stînd lucrurile şi în imposibilitate de a mai verifica acum condiţiile de aflare ale monedelor care ne reţin atenţia, trebuie, credem, să avem în vedere ca loc eventual de descoperire şi aşezarea dacică de la Bumbeşti⁵, de care ele se leagă oricum ca epocă. Aceasta evident fără a putea afirma că ele s-au găsit mai degrabă acolo, decît în vecinătate, pe locul castrului din epoca romană.

Denarii, care rămîn în proprietate particulară, ne-au fost prezentaţi sub forma unui fragment de brăţară (v. fig.) ceea ce ne-a împiedicat în stabilirea greutăţii fiecărui exemplar în parte. Greutatea totală a denarilor împreună cu a monturii este de 11,74 g. Este de presupus că din brăţară făceau parte iniţial şi alte monede⁶, dacă nu cumva se completa printr-o bucată mai lungă de lăntşor.

Cei trei denari sînt dataţi după cronologia lui H. A. Grueber⁷, între 89 şi 85, iar după cronologia lui E. A. Sydenham⁸ între 93—91 şi 83, după cum urmează :

1. *P. Servilius M. F. Rullus*

AR. → .19 mm.

Grueber, Roma, 1672, anul 89.

Sydenham, Roma, 601, anii 93—91.

2. *Man. Fonteius C.F.*

AR. ↑ .18—20 mm.

Grueber, Roma, 2476, anul 85.

Sydenham, monetăria auxiliară italiană B, 724, anul 84.

Incizie superficială pe av. şi rv. în poziţie corespondentă.

3. *C. Licinius L. F. Macer*

AR. ← .17 × 20 mm.

Grueber, Roma, 2467, anul 85.

Sydenham, monetăria auxiliară italiană B, 732, anul 83.

O încercare mai recentă de datare a monedelor Romei republicane, datorată lui M. H. Crawford⁹, pe baza unor criticii mai obiective decît analiza stilistică, avînd în vedere în primul rînd analiza comparativă a conţinutului tezaurilor monetare, confirmă în mare pentru cazul nostru datele Sydenham, denarul *P. Servilius M. F. Rullus* plasîndu-se către sfîrşitul tabelului XI (124—91 i.e.n.) iar ceilalţi doi, destul de aproape unul de altul, spre sfîrşitul grupei 91—82 i.e.n. din tabelul XII¹⁰.

De tipuri binecunoscute în cataloagele de specialitate denarii datează dintr-o vreme din care monedele Romei republicane sînt foarte bine reprezentate în ţara noastră¹¹. Este însă imposibil să precizăm

¹ Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumänien*, in „Archaeologische-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn”, Viena, XIX, 1896, p. 85; idem, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900, p. 138; D. Tudor, *Castra Daciae inferioris, I. Castrul roman de la Bumbeşti—Gorj*, in „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, 33, 1940, fasc. 103, p. 18—29; idem, *Oltemia Romană*, Bucureşti, 1968, p. 270—272; 315—317; 326; 327.

² Gr. Florescu, Exspectatus Bujor, Ana Matrosenco, *Săpăturile de salvare de la Bumbeşti (r. Tg. Jiu, reg. Craiova)* in „Materiale şi cercetări arheologice”, IV, 1957, p. 103—116; Exspectatus Bujor, *Santierul arheologic Bumbeshti*, in „Materiale şi cercetări arheologice”, V, 1959, p. 419—423.

³ D. Tudor, *op. cit.*, in „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, 33, 1940, fasc. 103; p. 28; Gr. Florescu, Exspectatus Bujor, Ana Matrosenco, *op. cit.*, p. 109—110; D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticei*, Bucureşti, 1966, p. 94.

⁴ Gr. Florescu, Exspectatus Bujor, Ana Matrosenco, *op. cit.*, p. 110.

⁵ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, in „Arhivele Olteniei”, nr. 104—106, 1939, p. 340.

⁶ B. Mitrea, *Noiăla despre un tezaur necunoscut de monede romane republicane descoperit în Muntenia*, in „Studii şi cercetări de numismatică”, IV, 1968, p. 381—384. Fig. 1, p. 382, brăţară din nouă monede.

⁷ H. A. Grueber, *Coinis of the Roman Republic in the British Museum*, I—III, London, 1910 = Grueber, in catalogul de mai jos.

⁸ E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, London, 1952 = Sydenham, in catalogul de mai jos.

⁹ M. H. Crawford, *Roman Republican Coin Hoards*, „Royal Numismatic Society, Special Publication”, nr. 4, London, 1969.

¹⁰ M. H. Crawford, *op. cit.*, p. 24—26. Tabelul XII cuprinde emisiunile dintre 91 şi 79 i.e.n.

¹¹ I. Winkler, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege*, in „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte”, 17, 1967, tabelul I, cu cifre care, chiar dacă vor suferi corecţii de detaliu, datele nefiind unificate pe o singură bază (ar fi fost de utilizat cronologia Sydenham) sînt de considerat concludente pentru perioadele în cauză 94—90; 1295 exemplare; 89—85; 1517 exemplare; 84—80: 837 exemplare, dintr-un total de 7413 denari din sec. III i.e.n. pînă la 101 e.n.

dacă cele trei monede mai sus publicate fac parte ori nu dintr-un tezaur, eventual încă de descoperit. Dacă fac parte, data ultimei monede nu ne dă decât un *terminus ante quem non* pentru momentul ascunderii, care s-ar putea să se fi petrecut chiar mult mai târziu, căci în acest caz ele ar putea reprezenta doar categoria de monede numeric dominantă¹².

Tezaur sau nu, această descoperire completează cunoștințele noastre în legătură cu circulația denarului roman republican în zona județului Gorj de unde se cunoșteau pînă acum numai următoarele descoperiri: Polovragi, Suseni, Vîrțu, Poiana, Țicleni, Negreni, Căpreni-Cornet¹³, relativ puțin numeroase față de alte regiuni. Ca să ne mărginim la teritoriul Olteniei, ca rămîne, lateral, pe valea Jiului, față de linia de descoperiri Nedeia-Bistrețu, Dunăreni din apropierea Dunării, prin Roiești, Ocnița la Dăești, pe malul stîng al Oltului¹⁴, care pare să fi format traseul, intens locuit, al unui drum, ce nu urmează importanțele cursuri de apă ale Jiului și Oltului.

Publicarea unei noi descoperiri de denari romani republicani are și o importanță mai generală în cadrul problemei emiterii în Dacia a unei părți din aceste monede. Pusă la început, în legătură cu descoperirea ștanțelor monetare de la Tilișca, de către N. Lupu¹⁵, problema a fost lărgită și pusă pe baze noi de către B. Mitrea, care a constatat marea abundență a acestor monede în Dacia, în comparație cu alte regiuni geografice și a explicat-o prin existența unei monetării dacice de tip roman republican¹⁶. Asupra criteriilor pe baza cărora se pot deosebi emisiunile originale de imitațiile lor fidele geto-dacice nu avem a stăruii aici¹⁷, subliniem însă necesitatea publicării cit mai intense cu toate datele tehnice necesare și însoțite de ilustrația corespunzătoare a denarilor, progresul putîndu-se realiza numai prin studii de mare finețe. În cazul nostru și judecînd lucrurile prin prisma problematicei sumar enunțată mai sus, e greu de apreciat dacă aspectul de uzură accentuată al monedelor¹⁸ este de pus pe seama unei îndelungate rămîineri în circulație sau se datorează unei „oboseli” a ștanțelor, poate rezultată dintr-o folosire abuzivă, exagerat de lungă a lor, poate congenitală, dacă e vorba de ștanțe fidel copiate în mediul local.

În încheiere ținem să atragem atenția că alegerea unei soluții sau a alteia are serioase implicații cronologice privind momentul de emiterie ca și momentul de ieșire din circulație prin tezaurizare, altfel spus durata de circulație efectivă a monedelor. Aceste probleme noi, implicații normale ale unei abordări mai complexe a studiului denarilor republicani, necesită aprofundate cercetări speciale de care nu ne îndoim că vor avea parte în viitor.

¹² Gh. Poenaru Bordea, V. Mihăilescu Birliba, Al. Artimon, *Un mic tezaur de denari romani republicani descoperit la Ghindăoani (jud. Neamț)*, în „Studii și cercetări de istorie veche” 19, 1963, 4, p. 603 și nota 15, pornind de la o teză a lui B. Mitrea, formulată mai pe larg în articolul acestuia și al Emiliei Zaharia, *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași)*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, p. 86–88.

¹³ C. S. Nicolăescu-Ploșcor, *Le trésor dace de Poiana-Gorj*, în „Dacia”, VII–VIII (1937–1940), p. 203–216, cuprinzînd podobe și denari romani republicani și imperiali pînă la Domițian, al căror catalog e datorat lui H. Metaxa, p. 217; O. Iliescu, *Tezaurul de la Căpreni, Dolj*, în „Oltenia”, I (1940), p. 81–96, reluat de B. Mitrea, *Le trésor de Fărcașele (dep. de Romanși). La pénétration du commerce romain d'ins la Petite Valachie, avant la conquête de la Dacie*, în „Dacia”, IX–X (1941–1944), p. 388–390; C. Preda, *Descoperirea de monede romane republicane de la Locusteni (r. Gura Jiului, reg. Craiova)*, în „Studii și cercetări de numismatică” III, 1960, p. 167; Gh. Popilian, *Tezaurul de monede romane republicane descoperit la Dunăreni (jud. Dolj)*, în „Historica”, I, 1970, p. 64.

¹⁴ Vezi la G. Popilian, *op. cit.*, fig. 2, p. 63.

¹⁵ N. Lupu, *Die Münze in der dakischen Burg von Tilișca*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” 7/1, București, 1964, p. 3–38 și idem, *Aspekte des Münzumschlag im vorromischen Dakien*, în „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte”, XVII, 1967, p. 101–121.

¹⁶ B. Mitrea, *Moneda republicană română și unitatea lumii geto-dace*, în vol. „Unitate și continuitate în istoria poporului român”, București, 1963, p. 53–64, și idem, *Unitatea geto-dacă reflectată în monetăria dacă*, în „Analele Universității București – istorie”, XVIII, 1969, p. 11–17; pentru o orientare comparativă rapidă, vezi indicele pe țări al lui M. H. Crawford, *op. cit.*, p. 163–164, la care B. Mitrea adaugă un număr de 45 de descoperiri din țara noastră în recenzia din „Studii și cercetări de istorie veche”, 20, 1969, 3, p. 505–510.

¹⁷ Pe lângă articolele lui B. Mitrea mai sus-citate, vezi Gh. Poenaru Bordea, Constanța Știrbu, *Tezaurul de denari romani republicani și de la începutul Principatului descoperit la Breaza (com. Lisa, jud. Brașov)*, în „Analele Universității București – istorie”, V, 1970, p. 265–280 și M. Chițescu, *Copii și imitații de tip denarului roman republican în Dacia*, comunicare la Institutul de Arheologie, martie 1970, sub tipar în „Memoria Antiquitatis”, II, 1971.

¹⁸ Observații amănunțite în legătură cu conservarea și tocirea monedelor din tezaurul de la Gura Padinii, la B. Mitrea, *Un nou tezaur de denari romani din timpul republicii descoperit în Oltenia*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 21, 3, 1970, p. 433.